

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-06>
УДК 94(477.54)''1775/1796'':[352.08:929.733/.735]

Крістіна Поролова

аспірантка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: kremenizakristina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4314-2356>

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ ДВОРЯНСЬКОЇ ОПІКИ В ПЕРІОД 1775–1796 РОКІВ

Чиновництво українських губерній як окрема соціальна група відіграло провідну роль у процесі політичної, економічної та культурної інтеграції території Слобожанщини в адміністративний, соціальний та правовий простір Російської імперії у другій половині XVIII ст. Система управління в період з 1775 до 1796 рр. відображає загальні перетворення, які були спрямовані на уніфікацію українських земель у складі Російської імперії. Створення нового адміністративно-територіального устрою потребувало залучення нових кадрів. На основі вивчення архівних документів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) ми можемо зробити висновок, що в зазначений період комплектування державного апарату чиновниками відбувалося в різний спосіб. Традиційно перевагу віддавали представникам дворянського стану, тож дворянські опіки мали велике значення в наповненні чиновницького апарату кваліфікованими кадрами з якісною освітою

Як цитувати: Поролова, К. Створення та діяльність Харківської дворянської опіки в період 1775–1796 років. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 66, 2024, с. 132-146. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-06>

How to cite: Porolova, K. The Development and Operation of the Institution of Noble Wardship in Kharkiv, 1775–1796. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, no. 66, 2024, pp. 132-146. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-06> (In Ukrainian)

© Поролова К., 2024

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

та шляхетним походженням. Інститут дворянської опіки відіграв важливу роль у процесі створення нових державних установ на теренах Слобожанщини. Метою статті є дослідити характеристики інституту дворянської опіки в контексті формування нової управлінської системи Слобідсько-Української губернії та Харківського намісництва в останній чверті XVIII ст. У статті проаналізовано шляхи поповнення місцевого бюрократичного апарату вихідцями з різних соціальних станів. Завдяки залученню архівних матеріалів досліджено специфіку функціонування дворянських опік та їхню структуру. У висновках зазначено, що інститут дворянської опіки відіграв роль інструменту поповнення бюрократичного апарату регіону представниками дворянської знаті. Зокрема, представниками чиновницького стану часто ставали молоді дворяни. Цьому сприяла діяльність дворянських опік, які захищали права та фінансово підтримували місцеве дворянство. Залучення до наукового обігу нових документів дозволяє більш ґрунтовно дослідити зазначену тему.

Ключові слова: **дворянська опіка, чиновництво, дворянство, інститут опіки, Слобідсько-Українська губернія, Слобідська Україна, XVIII ст.**

Друга половина XVIII ст. для Слобідської України позначилася активним процесом інтеграції регіону в загальну адміністративно-територіальну систему Російської імперії. З 1765 р. розпочинається процес умонтування Слобожанщини в загальноімперську ідеологічну та політичну вісь. У жорна втілення нової геополітичної стратегії одними з перших потрапили Слобідські козацькі полки, які були перетворені на Слобідсько-Українську губернію в період 1764–1765 рр. (Bahalij 1993).

Чиновництво відіграло важливу роль у процесі перетворення регіону на уніфіковану адміністративно-територіальну одиницю імперії. Однак проблема полягала в тому, що першочерговим завданням стало передусім сформувати численні адміністративно-територіальні установи та наповнити їх необхідною кількістю кваліфікованих чиновників. Це можна було зробити завдяки функціонуванню місцевих дворянських опік, що володіли інформацією стосовно кількості представників дворянського стану, які мали змогу обіймати певну державну посаду.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування Харківської дворянської опіки — установи, яка з останньої чверті XVIII ст. активно сприяла поповненню регіонального бюрократичного апарату. На сьогоднішній день питання впливу місцевих дворянських опік на формування слобідського чиновництва в період з 1775 до 1796 рр. мало досліджено, а отже, вимагає спеціального розгляду.

Хронологічні рамки обмежуються періодом 1775–1796 рр., тобто датою введення інституту дворянської опіки імператрицею Катериною II до моменту завершення її правління.

Історіографія цієї теми досить ґрунтовна, проте характеризується відсутністю спеціальних досліджень, присвячених саме зазначеному хронологічному періоду. Роботи імперських дослідників містять інформацію про еволюцію українського дворянства в контексті загальної характеристики імперської еліти. Радянська ж історіографія майже не приділяла уваги темі формування та функціонування регіонального чиновництва. Винятком може бути хіба що доробок А. Г. Слюсарського (Sljusarskij 1964). Сучасну історіографію умовно можна поділити на дві групи: перша присвячена історії розвитку чиновницького апарату (як на регіональному, так і на загальноімперському рівні); друга — історії регіональних дворянських корпорацій та дворянських станових інституцій. Еволюції українського чиновництва наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст. присвячені праці С. Дегтярьова. У них автор детально описує процес інтеграції української еліти в загальну російську бюрократичну систему, дає соціально-культурну характеристику українського чиновника (Dehtiar'ov 2012). Перехід слобідської козацької старшини до стану російського дворянства та чиновництва дослідили у своїх працях С. Потапенко та В. Маслійчук (Potapenko 2007; Maslijchuk 2004). Роботи В. Шандри та М. Михайліченка присвячені загальній характеристиці інституту дворянської опіки (Shandra 2020; Mukhajlichenko 2012). Зарубіжна історіографія представлена роботами Джона П. Ледонна (LeDonne 2002), Джейн Бербенк (Burbank 2006) та Лії Ліпик (Leppic 2012), які досліджували адміністративно-територіальний устрій Російської імперії наприкінці XVIII — у XIX ст.

Джерельна база дослідження представлена законодавчими актами (PSZ RI) та діловодною документацією дворянських опік та місцевих органів влади. Остання зберігається в Центральному державному історичному архіві України в м. Київ, зокрема у фондах «Харківське намісницьке правління, м. Харків» (TsDIAK Ukrainy, f. 1709, op. 1), «Слобідсько-Українська губерньська канцелярія, м. Харків» (TsDIAK Ukrainy, f. 1710, op. 1), «Харківська дворянська опіка, м. Харків» (TsDIAK Ukrainy, f. 1846, op. 1, spr. 2–3), «Богодухівська дворянська опіка» (TsDIAK Ukrainy, f. 1917, op. 1, spr. 1–2), «Ізюмська дворянська опіка» (TsDIAK Ukrainy, f. 1920, op. 1, spr. 52) та ін. Значний комплекс діловодної документації Харківської Казенної палати міститься у справі «Казки 4-ї ревізії про різночинців» (DAKhO, f. 31, op. 141, spr. 49). У справі зафіксовано детальні біографічні дані чиновників Слобідської України за 1786–1791 рр. Окрім того, значний інформаційний потенціал біографічних відомостей чиновників, передусім дворянського походження, мають списки слобідської старшини, які опублікувала С. Потапенко (Potapenko 2007).

Формування регіонального слобожанського чиновництва відбувалося під впливом сформованих місцевих звичаїв у поєднанні з імперською традицією. Російська імперська бюрократична система мала своєрідну особливість: більша частина представників чиновницького стану мала дворянське походження (Dehtiar'ov 2012, 36–43). Це було пов'язано з тим, що до середини XVIII ст. дворяни повинні були проходити обов'язкову державну або військову службу. У 1762 р. імператор Петро III підписав Маніфест «О даровании вольности и свободы всему российскому дворянству» (PSZ RI, 912–915). За цим маніфестом дворяни звільнялися від обов'язкової військової або ж державної служби, що істотно вплинуло на подальший процес формування як загальноімперської, так і регіональної бюрократичної системи. Катерина II розширила Маніфест 1762 р., підписавши документ під назвою «Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства» (PSZ RI). Відтоді до чиновників починають зараховувати представників інших соціальних станів. Попри це, більшість престижних посад у системі управління Російської імперії

обіймали дворяни, які свій чин передавали у спадок дітям (Вармак 2016, 89–92).

На українських землях у складі Російської імперії поповнення місцевої бюрократичної еліти відбувалося в різний спосіб, що було зумовлено особливостями організації системи управління, яка склалася ще в першій половині XVIII ст. Організація влади на місцях була безпосередньо пов'язана з традиційною системою управління всередині козацьких полків, що спричинило створення військово-бюрократичної вертикалі влади в межах слобідських козацьких полків. Отже, список державних чиновників поповнювався завдяки вихідцям з козацької старшини. Наприклад, мешканець Сумської провінції Биковцов Данило Євставійович отримав чин канцеляриста у 1764 р. (Potapenko 2007, 52).

Аналізуючи формулярні списки чиновників провінційних канцелярій та комісарств Слобідсько-Української губернської канцелярій за 1769 р., ми можемо зробити висновок, що місцевий апарат управління було сформовано не з російського дворянства та колишньої козацької старшини, але й з представників духовенства, купецтва, місцевих поміщиків та ін. (TsDIAK Ukraine, f. 1710, op. 2, spr. 584). На теренах Слобожанщини питання комплектації цивільних державних установ чиновниками привілейованого походження гостро не стояло, проте перевагу віддавали все ж таки дворянству. Прикладом цього є родина російських дворян Тев'яшових, які обіймали державні посади в Острогозькій провінції протягом другої половини XVIII ст. (Potapenko 2007, 40–41).

Досліджуючи архівні документи другої половини XVIII ст., ми можемо зробити висновок, що значна частина слобідських чиновників походила з колишньої козацької старшини. Ці особи внаслідок довготривалої служби мали змогу отримати дворянський статус, як, наприклад, рід Кондратьєвих із Сумщини (Potapenko 2007, 51).

У Російській імперії чиновники набували певного статусу відповідно до Табеля про ранги. «Табель о рангах всех чинов воинских, статских и придворных...» був ухвалений 4 лютого 1722 р. відповідно до наказу імператора Петра I (Smolij 2018). Аналізуючи зазначений документ, можна зробити певні висновки щодо передумов та процедури

набуття чиновницького чину. Протягом першої половини XVIII ст. бюрократична система формувалася на основі класового принципу, оскільки справді перевагу віддавали представникам дворянства.

Слобожанські чиновники були освіченими і брали активну участь у державному управлінні, виконуючи різноманітні функції. У 1765 р. було створено Слобідсько-Українську губернію, внаслідок цього разом з процесом реформування адміністративно-територіальної організації змінювалась система управління. У другій половині XVIII ст. чиновницький стан був доволі відкритою верствою: за наявності матеріальних статків та якісної освіти до місцевого апарату чиновництва могли потрапити представники з козацького, міщанського або селянського стану (Dehtiar'ov 2014). Попри Маніфест 1762 р., традиція поповнення чиновницького апарату завдяки дворянству зберігалася ще протягом тривалого часу. Окрім цього, варто зазначити, що наприкінці XVIII — на початку XIX ст. серед дворянства була поширена так звана «чиноманія». Про це свідчить цитата міністра внутрішніх справ Осипа Петровича Козодавлева від 1816 р.: «...Нині кожен шукає місця в статській службі не для того, щоб виконати обов'язок свій і бути державі корисним, використовуючи у справу знання свої і здібності, або ж, щоб через досвідченість придбати такі, але єдине, щоб вийти в чини і, змінюючи місця, височіти чинами, не дбаючи про виконання свого обов'язку та про знання з місцем займаним сполучених» (пер. з рос.)¹. Така ситуація спричинила те, що в державних установах на слобідських землях кінця XVIII — першої третини XIX ст. більшість службовців мала дворянський статус, але помітною була і частка вихідців з інших станів, наприклад з духовенства або інтелігенції. Серед чиновництва Харківщини ми можемо згадати Івана Нестерова та Микиту Авдєєва, які походили з родини піддячих та священників відповідно (Potapenko 2007, 102). Федір Риков, який 1787 р. був засідателем у Вовчанському земському суді, походив з однодворців слободи Вільхуватка Куп'янського повіту, а батько його — Павло Риков — з дітей боярських

¹ Тут і далі, якщо не вказано інше, всі переклади належать авторці статті.

Курської губернії (Spisok, uchinennyj v Valujskoj dvoryanskoj oreke). Богодухівський губернський реєстратор Данило Болотін у відомостях 1786 р. був записаний «із військових обивателів», а краснокутський підканцелярист нижньої земської розправи Григорій Москаленков походив з рядових козаків (ДАКхО, ф. 31, ор. 141, spr. 49, ark. 340–341).

Кадрове поповнення місцевого апарату чиновництва відбувалося в різні способи. Важливу роль у цьому процесі відігравали дворянські опіки, які на теренах Слобідсько-Української губернії в 1775 р. заснувала імператриця Катерина II² (Shandra 2020, 86–109). Дворянство Слобідської України юридично оформилось як стан лише у 1785 р. після видання Катериною II «Жалуваної грамоти дворянству» (Мукhajlichenko 2016).

Дворянські опіки мали складну організаційну структуру та діяли за адміністративно-територіальним принципом. У своєму складі вони мали повітового предводителя дворянства (маршалка), засідателів, канцелярію, земський повітовий суд під головуванням повітового маршалка (PSZ RI, № 26707). Очільника дворянства обирали на трирічну каденцію. Засідателі вирішували робочі питання та могли змінюватися частіше. Посади здебільшого були виборні. На зазначені посади міг обиратися будь-хто з представників місцевого дворянства. Діяльність опіки контролювали губернатор, губернське правління, казенна палата, управління державними маєтностями та окружний суд (PSZ RI, № 2586).

Усі важливі питання вирішували колегіально на спільних зібраннях опіки. Рішення дворянської опіки документували у спеціальних звітах, які затверджували в присутності очільника опіки, представника повітового суду та засідателів. Наприклад, у період з 1783 до 1798 р. очільником Харківської дворянської опіки був Федір Іванович Квітка; представником повітового суду для розгляду справ дворянської опіки було призначено його сина — Дмитра Федоровича Квітку, який надалі завдяки своїй роботі в опіці та успішному шлюбу з Марією Василівною Шидловською побудував блискучу кар'єру в суді

² Архівні зібрання містять діловодну документацію дворянських опік досліджуваного регіону, починаючи з 1780 р. (TsDIAK Ukraine, f. 1846, op. 1, d. 1).

Слобідсько-Української губернії. Серед засідателів 1793 р. ми можемо часто побачити поручика Івана Земборського та підпоручика Івана Назаревського (TsDIAK Ukraine, f. 1846, op. 1, spr. 1, ark. 14–97).

Дворянські опіки виступали в ролі посередницьких установ, які забезпечували контроль над дворянством з боку держави. Насправді створення подібної інституції мало на меті реалізацію багатьох завдань, які постали як з боку держави, так і з боку дворянства. Представники дворянського стану через подібні установи мали змогу отримати для себе певний соціальний захист, обстоювати свої права перед державою, а дехто міг використовувати опіку, щоб заволодіти господарством, яке втратило свого власника. З боку держави дворянські опіки виконували такі основні функції: забезпечували контроль держави за господарським та матеріальним становищем дворянства; стежили за дотриманням з боку привілейованого стану чинного законодавства Російської імперії; забезпечували збирання державних податків; виконували соціальні функції (дворянські сироти та вдови зі своїми господарствами отримували допомогу та підтримку від дворянських опік).

Фінансування опіки відбувалося за рахунок спеціальних податків, які збирали з представників дворянського стану на території намісництва або ж округи, та через позики, що їх надавали дворянам на певний строк. Якщо дворянин не мав змоги виплатити борги, то дворянська опіка могла привласнити господарство боржника. Така ситуація сталася з частиною маєтностей Григорія Романовича Шидловського — одного з найбільших землевласників Слобідсько-Української губернії другої половини XVIII ст. Згідно з наказом Харківської дворянської опіки від 19 січня 1793 р. було ухвалено рішення про приєднання до володінь опіки будинку Григорія Шидловського (будівля розташовувалася під Харковом по Сумській дорозі) за несплату заборгованої суми в розмірі 2 000 рублів (TsDIAK Ukraine, f. 1846, op. 1, spr. 1, ark. 5). Отже, за рахунок «боржників» опіка мала змогу збільшувати свої статки.

Дворянські опіки мали чітку процедуру збору податків. На зібраннях дворянської опіки могли зазначати конкретні прізвища

дворян, які встигли сплатити або ж не сплатити податки. Наприклад, під час зібрання Харківської дворянської опіки 12 квітня 1793 р. було представлено доповідь про необхідність зібрати кошти в розмірі 12 копійок з кожного дворянського дому в окрузі. У звіті зазначалися прізвища дворян, які на момент зібрання встигли його сплатити. До них належать полковник Андрій Петрович Щербінін, поручник Герасим Буцький, прапорщики Наталія та Федір Тихоцькі, ротмістр Григорій Ришков та ін. (TsDIAK Ukrainy, f. 1846, op. 1, spr. 1, ark. 33).

На засіданнях дворянських опік могли обговорювати питання про призначення засідателів верхнього земського суду й совісного суду, повітового судді та окружного судді, земського справника, засідателів повітового й нижнього земського судів, депутатів для складання дворянських родовідних книг тощо. Повітовий стряпчий та губернський стряпчий стежили за законністю постанов, які ухвалювала дворянська опіка.

Основні завдання дворянської опіки полягали також у постійному обліку дворянських маєтностей, нагляді за їхнім становищем, матеріальним забезпеченням та умовами господарювання. Окрім того, опіка вела облік дворянських вдов та сиріт (Shandra 2020, 86–109). Дворянська опіка повинна була захищати й охороняти права дворянства, яке з різних причин не могло цього зробити самостійно. Важливо зауважити, що нагляду підлягали лише маєтки і члени родин спадкових дворян, зокрема й духовних осіб, якщо ті належали до спадкового дворянства. Сироти-підлітки та вдови особистих дворян підлягали нагляду сирітського суду. Процедуру встановлення опіки розпочинали предводителі дворянства, родичі, сторонні особи або її ініціювали поліція чи суди із залученням свідчень священника (Shubin-Pozdeev 1902, 86).

Члени дворянських опік опікувалися малолітніми дітьми та вдовами дворянського походження. Вони намагалися зберегти їхні маєтності, забезпечити ефективне управління господарством, щоб підтримати стабільне матеріальне становище (Seredonin 1902, 113–117). Наприклад, 10 лютого 1793 р. відбувалося засідання Харківської опіки з приводу призначення опікунства над маєтностями Євдокії Петрової, оскільки вона залишилася вдовою (TsDIAK Ukrainy, f. 1846, op. 1, spr. 1, ark. 15).

Отже, члени опіки переймалися тим, щоб маєтки залишалися у власності дворянських дітей. Сиріт, про яких піклувалася дворянська опіка, після досягнення певного віку влаштовували на державні посади. У такий спосіб відбувалося поповнення місцевих чиновницьких кадрів завдяки залученню до цього процесу представників дворянського стану через дворянські опіки.

Процедура встановлення опіки над дворянськими неповнолітніми сиротами мала низку певних особливостей. Якщо в сироти не було жодних статків, дворянська опіка намагалася надати їй хоча б мінімальну суму на утримання та контролювала опікунів, щоб діти здобули відповідні дворянському званню статусні виховання та освіти. Опікуни повинні були звітувати про кошти, які вони витрачали на освіту своїх вихованців. Після здобуття освіти опіка вже могла вирішувати питання щодо подальшого влаштування молодих дворян, зокрема на державну службу. Відповідно до законодавства Російської імперії було встановлено три вікові категорії дітей, які могли потрапити під опіку: від народження до 14-ти років, з 14-ти до 17-ти і наступний — до 21-го року. Представники першої вікової категорії не мали права самостійно розпоряджатися своїми статками. Після досягнення 14-ти років діти, які належали до другої категорії, мали право звернутися до опіки за призначенням попечителя, який міг давати поради щодо управління маєтком. У такий спосіб дві останні категорії потрапляли під визначення «попечительства», а не опікунства. Після досягнення 17-ти років дитина отримувала більшу самостійність, яку все-таки слід було узгоджувати з опікуном. Ось чому велику увагу звертали на вік дітей, який з'ясовували з метричних та дворянських родословних книг (Shandra 2020, 86–109).

Окрім господарської діяльності, за сприяння дворянської опіки відбувалося поповнення державного чиновницького апарату. Цей процес міг відбуватися за рахунок матеріальної підтримки та виховання дворянських сиріт і після досягнення відповідного віку призначення їх на державну посаду або надання дворянського стану представникам інших соціальних станів. Варто зазначити, що дворянські опіки могли як сприяти, так і перешкоджати

поповненню місцевого бюрократичного апарату. Наприклад, деякі представники дворянства не могли обіймати престижні державні посади саме через те, що їхні маєтності через марнотратство перебували в підпорядкуванні дворянської опіки. Того, хто мав маєтки під опікою за їх розтринькування, не призначали на державні посади. Так сталося з дворянином Іваном Сомовим, який через марнотратство був позбавлений маєтностей та права обіймати державні посади згідно з наказом Харківської дворянської опіки № 477 від 13 березня 1793 р. (TsDIAK Ukraine, f. 1846, op. 1, d. 1, ll. 24–25). Опіка, накладена внаслідок марнотратства, знімалась, коли дворянин переменяв спосіб і стиль життя, що засвідчувала ухвала дворянського зібрання.

Отже, ми можемо зробити висновок, що дворянська опіка відіграла велике значення у поповненні місцевого бюрократичного апарату. Молоді дворяни часто ставали представниками чиновницького стану. Цьому сприяла діяльність дворянських опік, які захищали права та фінансово підтримували місцеве дворянство. Опіка була становим органом, який у складних умовах інкорпорації слобідських земель до загальноімперської бюрократичної системи узяв на себе обов'язки зі збереження станових привілеїв та майна осіб, котрі потрапили у скрутне фінансове становище. Спектр діяльності Харківської дворянської опіки представлений достатньо широко — це контроль за опікунами неповнолітніх дворян, збирання податків, надання позик, ведення обліку представників дворянського стану, призначення чиновників тощо. Дворянство використовувало опіки для збереження власної незалежності, для захисту своїх прав та інтересів, а держава — для контролю дворянського стану, стягнення податків та залучення дворян до державних посад. Опіка над малолітніми дворянами-сиротами дозволяла залучати їх до цільового навчання, тим самим поповнюючи та оновлюючи місцеві корпорації чиновників.

Список джерел та літератури / References

- Bahalij, D. I. *Istoriia Slobids'koi Ukrainy*. Kharkiv, 1993. (In Ukrainian)
Багалій, Д. І. *Історія Слобідської України*. Харків, 1993.

Barmak, M. V. *Formuvannia rosij's'koi impers'koi systemy derzhavnoi sluzhby na ukrains'kykh zemliakh (XVIII — XIX st.)*. Ternopil', 2016. (In Ukrainian)

Бармак, М. В. *Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII — XIX ст.)*. Тернопіль, 2016.

Burbank, J. *An Imperial Rights Regime: Law and Citizenship in the Russian Empire*. New York, 2006.

Dehtiar'ov, S. I. *Chynovnyky tsyvil'nykh derzhavnykh ustanov Ukrainy (kinets' XVIII — persha polovyna XIX st.): sotsiokul'turnyj riven', sistema zaokhochen' i pokaran'*. Kyiv, 2014. (In Ukrainian)

Дегтярьов, С. І. *Чинovníкы цивільних державних установ України (кінець XVIII — перша половина XIX ст.): соціокультурний рівень, система заохочень і покарань*. Київ, 2014.

Dehtiar'ov, S. I. *Inkorporatsiia ukrains'koho chynovnytstva do biurokratychnoi systemy Rosij's'koi imperii v druhiy polovyni XVIII st.* Zhytomyr, 2012. (In Ukrainian)

Дегтярьов, С. І. *Інкорпорація українського чиновництва до бюрократичної системи Російської імперії в другій половині XVIII ст.* Житомир, 2012.

Derzhavnyy arkhiv Kharkiv's'koi oblasti (DAKhO), f. 31, op. 141, spr. 49. Skazki 4-j revizii na raznochincov. 1786–1791 g. (In Russian)

Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 31, оп. 141, спр. 49. Сказки 4-й ревизии на разночинцов. 1786–1791 г.

LeDonne, J. *Administrative Regionalization in the Russian Empire 1802–1826*. Paris, 2002.

Leppic, L. *The provincial reforms of Catherine the Great and the Baltic common identity*. Tartu, 2012.

Maslijchuk, V. L. *Prahennia «shliakhets'koi» kozats'koi starshyny Slobozhanshyny (druha polovyna XVII — XVIII st.)*. Kyiv, 2004. (In Ukrainian)

Маслійчук, В. Л. *Прагнення «шляхетської» козацької старшини Слобожанщини (друга половина XVII — XVIII ст.)*. Київ, 2004.

Smolij, V. A. (holova redkol.). *Entsyklopetsiia istorii Ukrainy: Ukraina — Ukraintsi*. Kn. 1. Kyiv, 2018.

Смолій, В. А. (голова редкол.). *Енциклопедія історії України: Україна — Українці*. Kn. 1. Київ, 2018.

Spisok, uchinennyj v Valujskoj dvorjanskoj opeke o sostojashhij v okrugе dvorjanskih rodov po alfavitu za 1787 god. V: *Materialy po istorii Voronezhskoj i sosednih gubernij. Akty XVII — XVIII stoletij*, vyp. 15, 1889. (In Russian)

Список, учиненный в Валуйской дворянской опеке о состоящих в округе дворянских родов по алфавиту за 1787 год. В: *Материалы по истории Воронежской и соседних губерний. Акты XVII – XVIII столетий*, вып. 15, 1889.

Mykhajlichenko, M. Rodovidna dvorian'ska knyha Kharkivs'koho namisnytstva: osoblyvosti formuvannia ta informatsijnyj potentsial. *Sums'kyj istorychnyj portal*, 7 kvitnia 2016, <https://history.sumy.ua/research/article/8849rodovidnadvorian'skakyhkharkivskohonamisnytstvaoosoblyvostiformuvanniatainformatsiinyipotentsial.html>. Data perehliadu: 12 liutoho 2024. (In Ukrainian)

Михайліченко, М. Родовідна дворянська книга Харківського намісництва: особливості формування та інформаційний потенціал. *Сумський історичний портал*, 7 квітня 2016, <https://history.sumy.ua/research/article/8849rodovidnadvorian'skakyhkharkivskohonamisnytstvaosoblyvostiformuvanniatainformatsiinyipotentsial.html>. Дата перегляду: 12 лютого 2024.

Mykhajlichenko, M. A. *Rodovidna dvorian'ska knyha Kharkivs'koho namisnytstva iak dzherelo z istorii slobids'koho dvorianstva*. Kyiv, 2012. (In Ukrainian)

Михайліченко, М. А. *Родовідна дворянська книга Харківського намісництва як джерело з історії слобідського дворянства*. Київ, 2012.

Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii poveleniem gosudarja imperatora Nikolaja Pavlovicha sostavlennoe (PSZ RI), t. XXXIV. Sankt-Peterburg, 1830. (In Russian)

Полное собрание законов Российской Империи повелением государя императора Николая Павловича составленное (ПСЗ РИ), т. XXXIV. Санкт-Петербург, 1830.

Potapenko, S. *Elita Slobids'koi Ukrainy. Spysky kozats'koi starshyny 60-kh rokov XVIII stolittia*. Kharkiv, 2007. (In Ukrainian)

Потапенко, С. *Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття*. Харків, 2007.

Seredonin, S. M. *Istoricheskij obzor dejatel'nosti Komiteta ministrov*. Sankt-Peterburg, 1902. (In Russian)

Середонин, С. М. *Исторический обзор деятельности Комитета министров*. Санкт-Петербург, 1902.

Shandra, V. S. *Dvorian'ska opika ta ii sotsial'ni praktyku pid chas modernizatsijnykh reform (druga polovina XIX — pochatok KhKh st.)*. Kyiv, 2020. (In Ukrainian)

Шандра, В. С. *Дворянська опіка та її соціальні практики під час модернізаційних реформ (друга половина XIX — початок XX ст.)*. Київ, 2020.

Shubin-Pozdeev, N. D. *Nastol'naja kniga dlja uezdnyh predvoditelej dvorjanstva*. Sankt-Peterburg, 1902. (In Russian)

Шубин-Поздеев, Н. Д. *Настольная книга для уездных предводителей дворянства*. Санкт-Петербург, 1902.

Sljusarskij, A. G. *Social'no-jekonomicheskoe razvitie Slobozhanshiny XVII — XVIII vv.* Har'kov, 1964. (In Russian)

Слюсарский, А. Г. *Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII — XVIII вв.* Харьков, 1964.

Tsentral'nyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy (TsDIAK Ukrainy), f. 1709 Kharkivs'ke namisnyts'ke pravlinnia, m. Kharkiv. 1780–1797 r., op. 1. (In Ukrainian)

Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України), ф. 1709 Харківське намісницьке правління, м. Харків. 1780–1797 р., оп. 1.

TsDIAK Ukrainy, f. 1710 Slobids'ko-Ukrains'ka huberns'ka kantseliariia, m. Kharkiv. 1765–1784 r., op. 1, spr. 584. Formuljarnye spiski chinovnikov provincial'nyh kanceljarij i komissarstv. 1769 g. (In Russian)

ЦДІАК України, ф. 1710 Слобідсько-Українська губернська канцелярія, м. Харків. 1765–1784 р., оп. 1, спр. 584. Формулярные списки чиновников провинциальных канцелярий и комиссарств. 1769 г.

TsDIAK Ukrainy, f. 1846 Kharkivs'ka dvorians'ka opika, m. Kharkiv. 1784–1799 r., op. 1, spr. 2-3. Zhurnaly. 1793–1794 g. (In Russian)

ЦДІАК України, ф. 1846 Харківська дворянська опіка, м. Харків. 1784–1799 р., оп. 1, спр. 2-3. Журнали. 1793–1794 г.

TsDIAK Ukrainy, f. 1917 Bohodukhivs'ka dvorians'ka opika, m. Bohodukhiv Kharkivs'koi hubernii. 1858–1872 r., op. 1, spr. 1-2. Ob ustanovlenii opiki nad imenem umershego Uvarova. 1858-1872. (In Russian)

ЦДІАК України, ф. 1917 Богодухівська дворянська опіка, м. Богодухів Харківської губернії. 1858–1872 р., оп. 1, спр. 1-2. Об установлении опеки над именем умершего Уварова. 1858-1872.

TsDIAK Ukrainy, f. 1920 Iziums'ka dvorians'ka opika, m. Izium Kharkivs'koho namisnytstva, z 1796 r. – Slobids'ko-Ukrains'koi hubernii. 1780–1815 r, op. 1, spr. 52. Proshenye pomeschytsy Sachkovoj o vyzskanyu s byvsheho opekuna pomeschykov Peshtych, peredannoho ej pod opeku ymuschestva. 1798 h. (In Russian)

ЦДІАК України, ф. 1920 Ізюмська дворянська опіка, м. Ізюм Харківського намісництва, з 1796 р. – Слобідсько-Української губернії. 1780–1815 р, оп. 1, спр. 52. Прошення помещицы Сачковой о взыскании с бывшего опекуна помещиков Пештич, переданного ей под опеку имущества. 1798 г.

Kristina Porolova

PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: kremenizakristina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4314-2356>

**THE DEVELOPMENT AND OPERATION OF THE INSTITUTION
OF NOBLE WARDSHIP IN KHARKIV, 1775–1796**

Provincial officials as a distinct social group played a leading role in the political, economic, and cultural integration of Sloboda Ukraine into the administrative, social, and legal space of the Russian Empire in the second half of the 18th century. The evolution of the system of provincial governance in the period from 1775 to 1796 reflected the overall transformations aimed at the unification of the Ukrainian lands with the core regions of the Russian Empire. The creation of a new administrative structure required new personnel. Analysis of documents from the holdings of the Central State Historical Archive of Ukraine (Kyiv) demonstrates that during the period in question the bureaucratic apparatus was staffed in a variety of ways, attracting representatives of different estates. Traditionally, however, preference was given to members of the nobility, and thus noble wardships were of great importance in supplying the state with qualified, well-educated cadres of noble descent and played a valuable role in the administrative reforms in Sloboda Ukraine. The purpose of the study is to characterize the institution of noble wardship in the context of the formation of a new administrative system in the Sloboda Ukraine Governorate and Kharkiv Viceroyalty during the last quarter of the 18th century. Archival records are used to analyze the structure and operations of noble wardships. It is shown that, while these institutions served as a means of replenishing the region's bureaucracy with representatives of the noble estate, their range of activities was not limited to this function. Young nobles often became representatives of the administrative class. This was facilitated by the activities of noble wardships, which safeguarded the rights and provided financial support to the local nobility. Using previously overlooked documents enables the author to explore the subject in greater depth.

Keywords: noble wardship, bureaucracy, nobility, institution of wardship, Sloboda Ukraine Governorate, Sloboda Ukraine, 18th century.

Текст надійшов до редакції 19.09.2024.

The text was received by the editors 19.09.2024.

Текст затверджено до друку 10.11.2024.

The text is recommended for printing 10.11.2024.